

Список використаних джерел

1. Бабайцева В.В. Система членов предложения в современном русском языке / В.В. Бабайцева. Москва: Просвещение, 1989. 159 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ: Вища школа, 1986. 167 с.
4. Іваницька Н.Л. Формально-граматична і семантико-синтаксична структура простого речення в українській та англійських мовах. Посібник із спецкурсу / Н.Л. Іваницька, Н.Б. Іваницька. Вінниця, 2004. 94 с.

Ірина Скічко

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – к. філол. н., доц. Богатько В.В.)*

ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ЕКСПРЕСИВНИХ СИНТАКСИЧНИХ ЗАСОБІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Сучасна публіцистика є основним функціональним різновидом мовлення, неповторність якого визначають екстралінгвальні чинники, комунікативне спрямування публіцистичного тексту й особлива ситуація мовлення, що характеризується віддаленістю комунікантів та певною односпрямованістю. У мові публіцистичного стилю газетна мова посідає визначальне місце, відбиваючи його найхарактерніші риси.

У розвитку публіцистичного стилю виділяють дві протилежні тенденції, які впливають на відбір стилістичних засобів й організацію тексту. З одного боку, діє тенденція до утворення типових для нього конструкцій і зворотів, до типізації словосполучень, що призводить до появи

функціональних штампів. З іншого боку, спостерігаємо прагнення усунути штампи, урізноманітнити мовлення оновленими словесними зворотами.

Перша тенденція спрямована на те, щоб зробити мову публіцистики зрозумілою, доступною, такою, яку легко сприймає читач.

Тенденція до увиразнення, урізноманітнення газетного мовлення зумовлена потребою зацікавити читача, зробити повідомлення актуальним для нього, вплинути на його почуття, викликати потрібні асоціації. Саме тому публіцистика постійно потребує експресивних одиниць.

Тенденція до експресивності публіцистичного мовлення виявляється на лексичному, фразеологічному та синтаксичному рівнях [2, с. 21]. Експресивно важливими в сучасній публіцистиці стають усі мовні засоби, оскільки вони беруть участь у реалізації публіцистичної ідеї.

Для аналізу виражальних можливостей експресивних синтаксичних засобів, умов і прийомів їхнього використання в публіцистичному тексті, мовленнєвій ситуації необхідно уточнити розуміння лінгвістичної сутності експресивності, її структури й місця в системі мови.

Питання експресивного синтаксису на основі різних жанрів публіцистичного стилю, передусім газетного, вивчали П. Дудик [5], М. Пилинський [15], С. Марич [13], А. Мамалига [12], О. Сербенська [17], О. Пономарів [16], Л. Конюхова [10] та ін. На матеріалі українських газет описав структуру еліптичних речень В. Голоюх [4].

Вивчення явищ експресивності, які використовуються в текстах ЗМІ є актуальним, оскільки без експресії та методів її застосування сьогодні важко уявити діяльність журналістів, особливо аналітиків, публіцистів [14, с. 96]. «Газета гостро потребує експресивних засобів, але ця експресія має соціальний характер, вона цілеспрямована, оцінна: метафори, епітети, порівняння виконують тут особливу роль, що дозволяє говорити про газетно-публіцистичний тип їх» [1, с. 21].

Метою наукової розвідки є аналіз експресивності мови мас-медіа в сучасній публіцистиці.

У лінгвістиці термін «експресія» використовують у двох значеннях: 1) відображення в мовленні психічного стану людини, її емоцій, почуттів; 2) належність до певного стилю[3, с. 99-100].

В організації публіцистичного тексту особливі стилістичні можливості мають конструкції емоційно-експресивного синтаксису. Їхня специфіка полягає в тому, що вони у своїй семантичній структурі містять додатковий компонент значення і за своєю синтаксичною організацією відрізняються від одиниць емоційно-нейтрального синтаксису. Та сама синтаксична структура може слугувати для вираження кількох зовсім різних емоційно-експресивних значень.

На думку Л. Кисельової, експресивне поле являє собою єдність поля образності, поля інтенсивності, поля новизни тощо. З погляду мовленнєвого впливу на читача, прагматична сила компонента висловлення безпосередньо залежить від його неочікуваності. Дослідниця виділяє кілька видів несподіваності: семантичну, контактну, несподіваність емоційної оцінки, емоції загалом, несподіваність характеру волевиявлення [8, с. 129–130].

Отже, у сприйнятті публіцистичного тексту важливим є чинник неочікуваної трансформації сталих мовних одиниць (часто супроводжуваний комічним ефектом), коли автор тексту стає непередбачуваним для читача, сприймається як оригінальна особистість. «Надмірне використання неочікуваних адресатом мовлення трансформацій змісту чи оцінки висловів у текст і не просто втомлює читача, а стає перешкодою реалізації комунікативного акту» [2, с. 24–25]. Перенасичений таким яскравим прийомом текст може навіть роздратувати читача і викликати результат, протилежний очікуваному.

Експресивність, виразність публіцистики визначається не лише образністю. Це «один із можливих компонентів, один із складників виразності газетно-публіцистичного мовлення» [18, с. 113].

Характерно, що у виборі синтаксичних структур у публіцистичних текстах перевагу надають тим одиницям, які виражають авторську оцінку

висловлюваного, увиразнюють авторську позицію. Саме за наявністю авторської позиції публіцистичні тексти відрізняються від інформативних. Виразно експресивним одиницям у сфері синтаксису протиставляють усталені синтаксичні конструкції, що орієнтують адресата мовлення на добір певних структур повідомлення, наприклад таких, за допомогою яких оформлюють початок інформативного контексту: *як уже повідомлялося, як повідомляє наш кореспондент, за повідомленням агентства.*

Важливим питанням системи емоційно-експресивного синтаксису є проблема відповідності синтаксичних конструкцій характеру емоцій, які вони виражають. На думку М. С. Марича, існує певна кореляція між будовою одиниць експресивного синтаксису й тим почуттями, які вони можуть виражати. Водночас дослідник стверджує, що таке емоційне забарвлення є ситуативним, залежним від мовленнєвої ситуації [13, с. 4–5].

Експресивність синтаксичних конструкцій у публіцистичному стилі зумовлена впливом розмовного мовлення. Активне вживання розмовних елементів у мові преси, на думку дослідників, зумовлене впливом таких екстралінгвальних чинників:

- 1) зняття цензури, протест проти відсталості суспільства та «заштампованості» мови;
- 2) криміналізація суспільства;
- 3) зміна мовних смаків у напрямі спрощення, лібералізації;
- 4) потреба номінації явищ, які з'явилися на сучасному етапі розвитку суспільства;
- 5) бажання висловити експресію будь-якими засобами;
- 6) ситуація українсько-російської двомовності [9, с. 173–174].

На особливу увагу заслуговують еліптичні конструкції, що є характерною ознакою емоційного публіцистичного мовлення. Виникнення еліпсису загалом притаманне розмовній формі мовлення. Згорнутість синтаксичних конструкцій можна зарахувати до основних стилістичних рис

розмовного мовлення. Із явищем структурної неповноти тісно пов'язане явище еліптичності.

Виникнення еліпсису зумовлено ситуативністю розмовної форми мовлення, невербальними засобами та динамічністю спілкування. У писемному мовленні до нього вдаються задля створення ефекту невимушеності спілкування або задля підвищення експресивності, виразності тексту[3, с. 227]. У них інформація про пропущений член речення безпосередньо може бути встановлена зі змісту та будови конструкції.

Відтворення пропущеного члена речення зумовлене структурою (зокрема формами синтаксично залежних слів) та семантикою речення загалом, наприклад: *Один з небагатьох* (RIA, 06.05.2020, с. 10); *На острів у ...бахілах* (RIA, 06.05.2020, с. 13); *Крок до щастя* (33-й канал, 22.01.2020, № 5, с. 19); *Не вірусом єдиним* (RIA, 06.05.2020, с. 11). Такі еліптичні структури сприяють посиленню уваги до читача, залучаючи його до активного сприйняття газетного тексту і сприймаються як «типово розмовні комунікативні структури» [5, с. 173]. Структурна неповнота й семантична неоднозначність еліптичних речень-заголовків підвищує їхню експресивність і концентрує увагу саме на ньому, спонукає читача до прочитання статті : *Транспорт без пенсіонерів* (RIA, 03.05.2020, с. 4); *У передмісті Вінниці*(33-й канал, 22.03.2020, № 7, с. 10); *За мить до розв'язки*(RIA, 03.05.2020, с. 5); *На прикладі трьох історій вінничан*(RIA, 03.05.2020, с. 7); *Про зубки* (RIA, 03.05.2020, с. 9); *На чужині* (RIA, 03.05.2020, с. 10).

Межі використання таких структур у газетному мовленні зумовлені насамперед комунікативним завданням мовця – автора газетної статті, якому потрібно лаконічно й виразно повідомити про факт сучасного суспільного життя. «Потреба в таких висловах, - на думку О.О. Іванчикової, - посилюється внаслідок зростання темпу життя й активізації його суспільного початку» [7, с. 14].

Експресивні конструкції вживають навмисно, вони стилістично марковані, за наявності підтексту нагадують непрямі мовні акти. Існує

функційний зв'язок експресивності з певними синтаксичними конструкціями за типом взаємозалежності, взаємозумовленості в одних випадках і про зв'язок за типом функційної суміжності, співвідносності – в інших. Експресія на кожному з трьох синтаксичних рівнів (конструктивному, комунікативному й семантичному) представлена за допомогою певних синтаксичних засобів.

Для аналітичної суспільно-політичної статті як жанру публіцистичного тексту характерне превалювання інформаційної функції над функцією впливу. Однак у такому випадку експресивні синтаксичні конструкції виконують роль актуалізатора функції впливу на читача, висуваючи на перший план спробу реалізувати інтенції автора – вплинути на реципієнта[3, с. 284-285]. Тому кожен типологічний різновид експресивних синтаксичних конструкцій, використаний автором, сприяє актуалізації в тексті функції впливу, яка стає домінантною: *Гроші до зарплати*(РІА, 23.06.2020, с. 5); *Знижки у платіжках* (Місто, №17, 06.05.2020, с. 2–3); *Квартири від забудовника* (Місто, №17, 06.05.2020, с. 1); *На Вінниччині - п'ята смерть від коронавірусу* (Місто, №17, 06.05.2020, с. 4).

Отже, переконати читача у правильності авторської позиції зумовлює вживання експресивних одиниць. Така тенденція до експресивності публіцистичного мовлення виявляється не тільки на лексичному, фразеологічному, а й на синтаксичному рівнях. Експресивність викладу на рівні синтаксису створює вживання емоційно-експресивних конструкцій, що мають своїм корінням розмовно-побутове мовлення і виконують у публіцистичному тексті тільки їм властиві стилістичні функції. Конструкції експресивного синтаксису, серед яких важливе місце посідають еліптичні структури, сприяють посиленню уваги до читача, залучаючи його до активного сприйняття тексту.

Список використаних джерел

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. Ленинград : Наука, 1975. 276 с.

2. Богатько В. В. Синтаксис і стилістика неповних речень у мові сучасної української періодики. Навчальний посібник для спецкурсу. Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. 176 с.

3. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.

4. Голоюх В. І. Еліптичні речення з невербалізованими головними членами. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 21–26.

5. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). К. : Наук. думка, 1983. 288 с

6. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ початок ХХ ст.). Київ : Наукова думка, 1970. 304 с.

7. Иванчикова Е. А. О развитии синтаксиса русского языка в современную эпоху. *Развитие синтаксиса современного русского языка*. Москва, 1966. С. 4-14.

8. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1978. 160 с.

9. Коваленко Б. О. Мовні особливості та екстралінгвістична зумовленість публіцистичного стилю. *Система і структура східнослов'янських мов* : Зб наук. праць. Київ : Т-во «Знання України», 2002. С. 171–177.

10. Конюхова Л. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львів. держ. ун-т. Львів, 1999. 174 с.

11. Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.): автореф. дис.. ...канд. філол. наук : 10.02.01. Інститут української мови НАН України. Київ, 1998. 16 с.

12. Мамалига А. І. Структура газетного тексту. Київ : Вища шк., 1993. 137 с.

13. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови : Навч. посібник. Київ : Наука, 1994. 77 с.

14. Мітчук О. А. Подієва інформація як індикатор формування експресії недійного тексту. *Регіональні ЗМІ України: історія, стан, перспективи розвитку* : матеріали І Міжнар. наук. конф. : у 3 т. Т. І. / відп. ред. В. М. Галич; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 96–102.

15. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації // *Мовознавство*. 1977. № 5. С. 35–44.

16. Пономарів О. Д. Засоби художньої експресії в публіцистичному стилі // *Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови*. – Київ : Наук. думка, 1990. С. 166–179.

17. Сербенська О. А. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціальнокультурного розвитку суспільства: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 / Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1992. 38 с.

18. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. Под ред. Д. Э. Розенталя. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. 256 с.

Марина Химич

*студентка I курсу СВО магістра
факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(Наук. керівн. – к. філол. н., доц. Богатько В.В.)*

**ЕПІТЕТНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЯК ЗАСОБИ
ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ
«ІСТОРИЧНА ДОБА» В РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО
«ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»**